

KARŞILAŞTIRMALI VE KÜLTÜRLERARASI EDİMBİLİM COMPARATIVE AND INTERCULTURAL PRAGMATICS

Hülya AŞKIN BALCI*

Öz

İnsanlar, doğuştan itibaren yaşadıkları toplum içinde en temel öğelerden biri olan dille tanışmakta ve kültür, soy, din, tarih gibi ortaklık özelliğine sahip temel yapı parçalarıyla dillerini yoğurarak dışa vurmaktadırlar. Bu parçaların her biri hem kendi içinde hem de diğer yapı parçalarını etkileyerek dil adı verilen aynanın yansımaları sağlamaktadır.

Toplumların ortak değerlerinin yansımaları sağlayan diller, kültür aracılığıyla diğer dillerden ayrılarak o coğrafyada konuşulan dilin özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle dil, toplumu oluşturan kişilerin geçmişi ve geleceğine yönelik beyinlerdeki düşünce ve fikirler sayesinde var olmakta ve kendilerine has özelliklerle diller arasında farklı gösterge dizgelerini benimsemektedirler. Karşılaştırmalı edimibilim ve kültürlerarası edimibilim olarak adlandırılan edimibilim dalları da son zamanlarda toplumların dilini, dünya görüşlerini, düşünme şekillerini, dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını ve dille kendilerini nasıl ifade ettiklerinin incelemesini yapan çalışmaların odağını oluşturmaktadır.

Her ne kadar bilimsel çalışmalara bakıldığında karşılaştırmalı edimibilim ve kültürlerarası edimibilim birbiri yerine kullanılsa da bu çalışmada bu edimibilim dallarının bireyler aracılığıyla dili, iç bağlamın yanı sıra dış bağlama (kültür) göre incelediğini teorik özellikler ışığında yansıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Kültür, Karşılaştırmalı Edimibilim, Kültürlerarası Edimibilim.

Abstract

People meets language, one of the most basic elements in the society they live in from the birth, and express their language by blending it with basic parts of a commonality such as culture, lineage, religion and history. Each of these parts provides reflection of the mirror, which is called the language, by affecting itself and other structural parts.

The languages that reflect the common values of the societies are separated from the other languages by means of cultural carriage and reveal the characteristics of the language spoken in that geography. In other words, language exists because of thoughts and ideas in the minds of the past and future of the people who make up the society, and they adopt different sign systems between languages specific to them. The pragmatics branches, also called comparative pragmatics and intercultural pragmatics, have recently been the focus of studies that have examined the language of societies, their worldviews, their ways of thinking, how they perceive the world and how they express themselves.

Although comparative pragmatics and intercultural pragmatics are used interchangeably in terms of scientific studies, the aim of this study is to reflect that these pragmatics branches examine the language according to inner context as well as external context (culture) by means of the individuals in the light of the theoretical properties.

Keywords: Linguistics, Culture, Comparative Pragmatics, Intercultural Pragmatics.

"Her şeyi anlamak aynı zamanda karşılıklı düşünce ve hislerdeki fikir birliğini birbirinden ayırmak açısından hiçbir şey anlamamaktır."

Wilhelm von Humboldt¹

1.0 GİRİŞ

Dil kullanırken sözcük seçiminin dahi ardında olan sosyolojik, psikolojik ve hatta siyasi etmenler dili, konuşulan bağlamdan soyutlayarak düşünmenin pek mümkün olmadığını açıkça göstermektedir. Şüphesiz ki bu bağlamlara göre konuşan kişi veya konuşulan kültür hakkında birçok ipucuna ulaşmak kaçınılmazdır. Bu anlayıştan yola çıkarak dili bir anlaşma aracı olmanın yanı sıra bir bağlama göre söylemlerin dökülmesine ayna tutan bir vasıta olarak görmek yerinde olacaktır. Ancak bu vasıtanın kültürel bağlamdan farklı ele alınamayacağı yani tarih ve kültür ilişkilerinin nesilden nesile aktarılacak dilin gücünü artırdığı düşüncesi unutulmamalıdır.

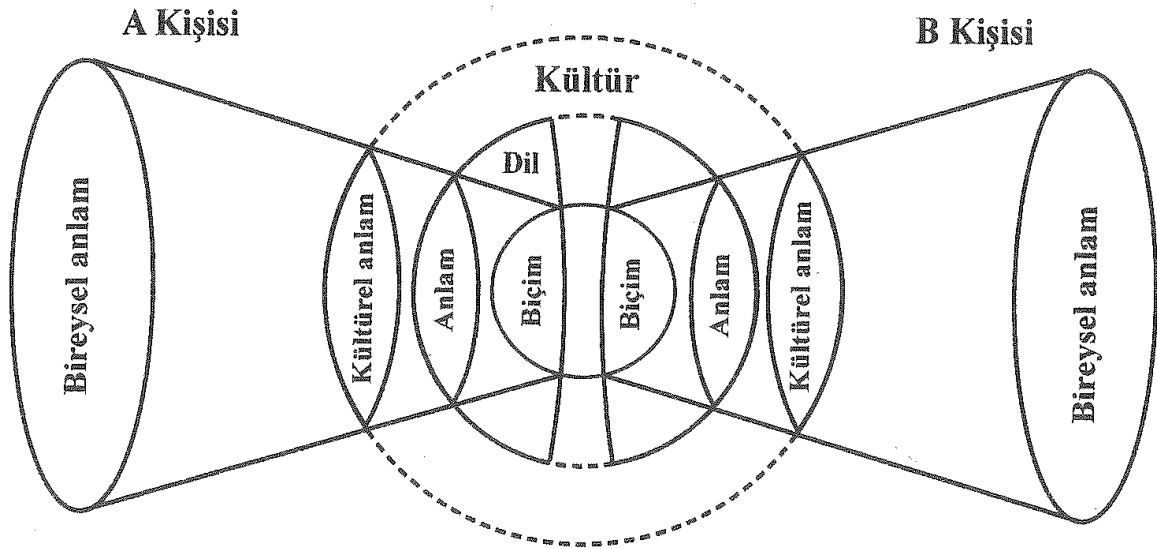
* İstanbul Üniversitesi Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ (1998). "Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts." Donatella di Cesare (yay.). Paderborn: UTB.

Kültür, ait olduğu toplum hakkında hemen hemen her şeye ayna tutan sofistike bir zenginliktir. Bu zenginlikler içinde yer alan her unsur ise diğer unsurlarla birbirine bağlı ve bağımlıdır. Dil de kültürün bir bölümü ve vazgeçilmez bir aktarıcı öge olarak etkileşime bu şekilde yön vermektedir.

Ortak bir şey yapmanın özünü oluşturan kültürün bir iletişim ürünü olduğu tezi her şeyden önce doğası gereği sadece sözlü iletişim koşullarına hâkim olmayı değil bunun yanı sıra sözsüz yanı sözcüklerin kullanılmadığı (paraverbal) yüz ifadesi, hareket vs. gibi iletişim unsurlarının etkisini de göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir. Her bireyin çok farklı kültürlere ait olması sebebiyle belli “kültürel yeti ve hafıza” birikimiyle tarihsel olarak büyümeleri ve dolayısıyla “ortak bilgi deposu” sayesinde toplumsal anlayış süreçleri şekillenmektedir. Bu süreçler sayesinde kişiler kendi düşüncelerini veya başkalarının düşüncelerini somut bağlamlarda yorumlamakta ve dile getirmektedir.

Dil ve kültür arasındaki vazgeçilmez bu ilişki dilbilimci Lado (1957) tarafından A ve B arasındaki iletişim düzeni olarak bir çizim üzerinde gösterilmiştir. Düşüncenin insanlar arasında bir kişiden diğer kişiye nasıl aktarıldığı şu şekilde gösterilmektedir:

İletişim kurma aşamasında A ve B kişisi arasındaki anlam süreçleri kültüre bağlı bir şekilde biçimlenmekte ve dile dökülmektedir. Karşılaştırmalar yapılarak doğru anlama süreçleri başlamaktadır. Bu karşılaştırmalar “dil içi karşılaştırma (intra-lingual), dillerarası (inter-lingual) ve yanlış çözümleme şeklinde gerçekleşmektedir. Böylece dil öğrenenler gerekli bilgileri kendi kültür ve dillerine göre anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Doğal olarak farklı kültürel ve sosyal özelliklere sahip olan dil edinicilerin farklı sosyal biçimleri yorumlamak ve algılamak için kendi kültürel değerlerini kullanmaları olağandır. Bunun yol açtığı sıkıntılar ise zaman içinde öğrenilen dilin kültürüne vakıf oldukça azalmakta ve kavramlar doğru bir şekilde kullanılmaya başlanmaktadır.

1950’li yıllardan günümüze kadar ünlü dilbilimci Chomsky’nin, dil edinimine dil bilgisi temelli bir yaklaşım geliştirmesiyle anlam bilim ve edimibilimini kapsayan dil edinimi dikkat çekmeye başlamıştır. Dil ediniminde özellikle edimsel açıdan “bağlama bağlı anlam ve amaçlanan anlamın” incelenmeye çalışıldığı edimibilim yaklaşımıyla dillerin potansiyel nitelikleri belirlenmeye ve kıyaslanmaya başlanmıştır. “Söylemek istediğiniz ile aslında ne dediğiniz arasındaki fark” son zamanlarda edimibilimin merkezini oluşturan dil ve kültür etkileşim ilişkisi üzerine odaklanarak karşılaştırmalı ve kültürlerarası edimibilim adında çalışmaların oluşmasını sağlamıştır. Her ne kadar bilimsel çalışmalara bakıldığında karşılaştırmalı edimibilim ve kültürlerarası edimibilim çoğu çalışmada birbiri yerine kullanılsa da bu edimibilim dallarına dikkat çekilmesi gerekmektedir.

2.0 KARŞILAŞTIRMALI EDİMBİLİM

“Dil ve düşünme” arasındaki bağların teorik ve pratik açıdan mercek altına alınması çağlar boyunca birçok araştırmacının ilgi odağı olmuştur. Felsefeci, dilbilimci ve diğer araştırmacıların farklı görüşleri sebebiyle ne yazık ki bu konu hakkında bir uzlaşmaya varılamamıştır. Ancak burada önemli olan dil ve düşünmenin sıkı ilişki içinde oldukları ve dilin, düşünme sayesinde bir aktarıcı işlevi üstlenerek kişinin duygu ve düşüncelerini dile dökmesini sağlayan bir vasıta olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü dil;

düşünmeyi nakleden bir vasıta, düşünmeyse bu vasıtanın yoldan çıkmasını yani doğru yolda ilerlemesini sağlayan asıl kuvvettir. İletişim açısından önemli olan bu iki kavramın farklı toplumlara ve kültürlere göre incelenmesi ise edimbilimin alt alanlara ayrılarak incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Aslında karşılaştırmalı edimbilim bu alt alanlardan biri olarak eski bir çalışma alanıdır. Gerçek amacı farklı dillerdeki konuşucu hareketlerinin edimsel kategorilerdeki belli sözeylemlerin gerçekleşmesine odaklanan benzerlik ve farklılıkları keşfetmektir (Finkbeiner,133:2015). Böylece kuramsal karşılaştırma ve dil öğretimi bağlamında karşılaştırmalar yapmak mümkündür.

Wierzbicka'ya (1991: 69) göre "farklı toplumlarda ve farklı topluluklarda insanlar farklı konuşmaktadır. Konuşmalardaki bu farklılıklar çok etkili ve sistematiktir; bunlar farklı kültürel değerleri veya en azından farklı hiyerarşik değerleri, değişik konuşma şekillerini, değişik iletişim biçimlerini, bağımsız farklı kültürel değerlerin ve kültürel önceliklerin açıklanması ve anlamlandırılması" söz konusu olduğunda karşılaştırmalı edimbilim incelemeleri başlamaktadır. Örneğin kültürel olarak Kazaklar yedi sayısını "jetü tün ışında" (yedi gün içinde) gibi kullanırken bu yapı Türkçede "üç vakte kadar" (Alimjanova, 2016: 105) anlamını yansıtmaktadır. Karşılaştırmalı edimbilimin gerçek araştırma alanını açık bir şekilde ortaya koyan bu örnek sayesinde bu dilbilim dalının konuşucuların iletişim sırasında hem kültürel hem de sosyal değerler ve biçimlere göre dil yapılarının durumunu, yönünü ve konumunu oluşturduklarını göstermektedir.

Dilden dile değişen bu kültürel ve sosyal oluşumlar karşılaştırmalı edimbilimin inceleme alanına girmekte ve öğrenilmeyen yapıların sorun teşkil ederek yanlış anlaşılmalara yol açtığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi;

Yaradan

Tabip bilir yaradan
Derdimi kimse bilmez.
Ancak bilir Yaradan.
Çaresiz derde düştüm,
Kurtar beni yaradan.
Sevdiğime insaf ver,
Yeri göğü Yaradan.
Yetiş tabibim yetiş,
Ölüyorum yaradan

(Anonim)

Türkçeyi yeni öğrenen biri dilin daha çok kullanım alanına yönelik kültürel, sosyal faktörleri göz önünde bulundurmadan sözcüklerin kullanım özelliklerine göre anlamlarını yanlış anlayabilir. Sözcük anlamlarına tam olarak vakıf olmayan bir dil edincisi bu şiirdeki "yaradan" sözcüklerinin hem yaratıcı hem de yara, sıkıntı, dert anlamında kullanıldığını anlamayacaktır. Başka bir örnekle konuyu pekiştirmek gerekirse Türkçede sıkça kullanılan "kolay gelsin" ifadesi de yanlış anlaşılmalara yol açacak bir ifadedir. Aslında dilsel bir davranış olarak kullanılan bu ifade bir işle uğraşan kişiye yerine göre "merhaba", yerine göre iş yapana söylenen iyi dilek sözü (Türkçe Sözlük, 2011: 1461) olarak kullanılmaktadır.

Son zamanlardaki karşılaştırmalı edimbilim çalışmalarına ayrıntılı bir şekilde bakıldığında dil karşılaştırmaların;

- sadece dilsel ifadeler üzerine değil de aynı zamanda dilsel içerik üzerine yoğunlaştığı,
- sadece dil sisteminin değil de aynı zamanda dil kullanımının araştırılması üzerine durulduğu,
- artık yalnızca tümceler değil aynı zamanda metnin düzeyinin önemi de ön plana çıkarılmaktadır.

Böylece tüm doğal dillerdeki dil kaynaklarının karşılaştırılması, dilbilimsel tipolojinin yapılması, bölgesel grupların, sosyal grupların ve bireysel dil kullanımlarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bunlar yapılırken konuşmanın ortama ve duruma göre farklılık gösterebileceği göz ardı edilmemektedir. Konuyu pekiştirmek adına karşılaştırmalı Edimbilim açısından aşağıda verilen örnekler daha açıklayıcı olacaktır².

² Ayrıntılı bilgi için bk. Finkbeiner, 2015: 152.

İngilizce: Would you like anything else? (Başka bir şey ister misiniz?)

Almanca: Wünschen Sie noch etwas? (Başka bir isteğiniz var mı?)

İbranice: Rotse/Rotsa od mashu? (Başka bir isteğiniz?)

Fransızca: Ce sera tout? (Hepsi bu kadar mı?)

Vous fallait autre chose? (Başka bir şey arzu eder miydiniz?)

İsveççe: Var det bra sa? (Böyle iyi miydi?)

Farklı dillerde aynı gündelik kullanımları içeren değişik anlatım şekilleri mevcuttur. Gerçi sözcük çevirileri yapılarak çoğu ifadeler anlaşılabilir da belirli bir dilin ana dili için doğru ve doğal hissettiren bir biçimi değil de tekdüze yapılar şeklinde anlaşılacağı ortaya çıkacaktır.

Humboldt'un da ifade ettiği gibi dil öğrenmek kültür öğrenmeyi gerektirmektedir. Eğer edimbilimsel yeterlilik hem kültürel hem de edimsel olarak doğru bir şekilde sağlanmıyorsa iletişimde sıkıntılar meydana gelmektedir. Bu sıkıntılarının sebebi de her kültüre özgü kültürel ve edimbilimsel eşdeğerlilik açıklamalarının farklı olmasından dolayı bilgilerin kullanılması sırasında dildeki ifadelerin birbiriyle uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Dil edinicileri öğrenilen dile hâkim olsalar bile eğer öğrenilen dilin kültürünü bilmiyorlarsa edimsel olarak yanlış anlaşılmalara yol açacaklardır. Bu yüzden Dash (2004) dil edinicilerin iletişim esnasında iletişim bozukluğunu engellemek için kültürel olarak duyarlı ve nesnel olmalarının yanı sıra önyargılardan ve basmakalıplardan uzak durmaları gerektiği konusu üzerinde durmuştur. Thomas (1983) ise edimbilimsel bozuklukların iletişim esnasında iki ya da daha fazla konuşmacının ortak kültürel ve dilbilimsel geçmişe sahip olmadıkları zaman ortaya çıktığını vurgulamıştır. Çünkü dillerdeki yapı ve özelliklerin yanı sıra yüzeysel anlamların kastedilen anlamdan farklı olabileceği bir gerçektir. Dash ve Thomas'ın bu düşüncelerinden yola çıkarak karşılaştırmalı edimbilimin dil ve kültür arasındaki etkiyi ve etkileşimi inceleme konusu yaptığı açık bir şekilde görülmekte ve farklı kültürlerde söz edimleri temel alınarak dilsel ifadelerin benzerlik veya farklılık derecesinin araştırılması, farklı tasarlanmış durumlardaki anlaşılmalardan tespiti veya iletişim çakışmalarının inceleme alanına girdiği söylenebilir. Kısaca karşılaştırmalı edimbilim farklı dillerin dış dünyadaki olguları nasıl algıladıkları, bu olguların dillere yansımadaki benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılmasının ötesinde farklı dillerin "dil- bağlam" özelliklerinin ifadeye dökülmesi araştırılmaya çalışılmaktadır.

3.0 KÜLTÜRLERARASI EDİMBİLİM

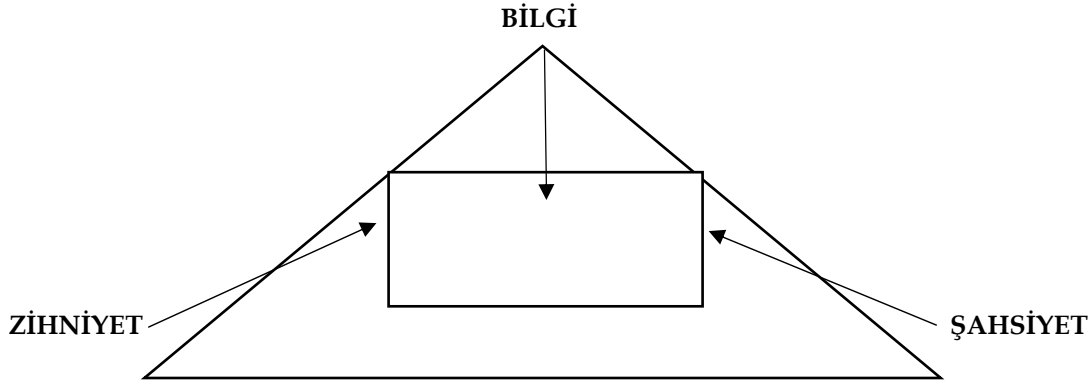
Kültürlerarası edimbilim son yıllarda ortaya çıkan ve toplumu, insanların düşünce şekillerini araştıran yeni bir inceleme alanıdır. Bu edimbilim, insanların dünyayı anlama şekli, sosyal şuur, tecrübelerin algılanmasının yanı sıra nesnel dünyadaki gönderimlerle ilgili olan veri dizgelerinin bir bütün haline getirilmesi şeklinde algılanmaktadır. Amaç, toplumsal özellikleri gösteren objektif kuralların kavranmasını sağlamaktır. Bu da tabii ki bir sistem oluşturma, disiplin geliştirme ve dizgeleştirme sürecinde bilimsel kuralların oluşturulmasıyla mümkün olmaktadır. Edimbilim bu çerçevede devreye girerek farklı dillerdeki yalnız dil birimlerini değil, derin anlamdaki iletişim tekniklerini, konuşmalardaki tutum, davranış ve dünyayı algılama yetisini açıklamaya çalışmaktadır.

Konuşma eylemlerinin gerçekleşmesi için her defasında kullanılan birçok değişik ifade biçimlerinin seçilmesi, iletişim sırasında konuşmacının bu ifade biçimlerinden uygun olanı seçerek dinleyicinin amacına ve tepkisine göre karar vermesi veya vermek zorunda kalmasını içermesi açısından edimsel olarak belli kıstasların gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Motsch, Viehweger'e (1991:100) göre bu unsurlar şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\text{Edim} = (\text{İA}, \text{KA}, \text{Ş}, \text{S})$$

Formülde görüldüğü gibi edim "İA" harfleriyle kısaltılmış olan "belli bir ifadenin anlatımı", "(KA)konuşmacının amacı", "(Ş) belli bir ifadenin seçimini etkileyen şartlar yanı konuşmacının bilgi, becerisi, davranışı, güdüleme vs." ve son olarak "edimden çıkarılacak sonuca" bağlı olarak dile getirilmektedir. Farklı dil ve kültüre sahip insanlar arasındaki etkileşim bu verilen kıstaslara bağlı olarak kültürel faktörlerin de bilinmesi ve kavranmasıyla mümkün hale gelmektedir.

Kecskés'e (2013:14) göre, "farklı anadile sahip insanların, ortak bir dilde iletişim kurmak ve genellikle farklı kültürleri temsil etmeleriyle dil sistemini sosyal karşılaşmalarda kullanmaları" kültürel edimbilimin inceleme alanına girmektedir. Bu şekilde kültürel edimbilim, farklı anadile sahip konuşucuların, ortak bir dilde (örneğin Rusça) iletişim kurabilmeleri için gerekli olan kültürlerarası "dilsel ve kültürel anlaşma süreçlerini" ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Aslında bu kastedilenler kültürlerarası yetiyle ilişkili unsurları yansıtmaktadır. Freyer und Pompl (2000:124) kültürlerarası yetiyi aşağıdaki üçgen üzerinden görselleştirmektedir:

Görüldüğü gibi kültürlerarası yeti olarak adlandırılan genel algılamalar bilgi, zihniyet ve şahsiyet üçgeninden oluşmaktadır. Bir toplumun kültürünü, ilgili kültürün töre, dil, din, yazı, edebiyat, tarih, sanat, gelenek, görenek vs. gibi değerlerin bütünü oluşturduğundan bu değerlerin bir toplumdaki diğer topluma göre nasıl ve nerede ayrıldığı veya benzediği hem toplumsal hem de bireysel olarak kültürlerarası yetiyle ilişkilidir. Edimsel olarak "dil, niyet (veya amaç) plan ve eylem" olarak belirlenen bu yetinin ortaya çıkmasına bağlı olarak ilaveten içtenlik, hoşgörü ve ilgili ülkeye özgü bilgilerin bir arada bulunması sayesinde etkili bir kültürlerarası iletişim oluşturulabilmektedir. Çünkü dil davranışların ilk göstergesidir. Hayatımızda sonradan öğrendiğimiz bilgi ve becerilerin neredeyse tamamı bile dilin bir parçası olarak konuşmalara yansımaktadır. Öyle ki yaratıcılığımızın oluşumu, düşünsel yetenek ve mantıksal çıkarımların bir bölümü de o dilin bilgi birikim parçalarına göre şekillenmektedir. Böylelikle kişiler, kültürel özellikleri göz önünde bulundurarak sözcük ve yapı anlamlarının yanında gelişimlerini de yorumlayabilmektedir.

İnsanların farklı kültürler sahibi olmalarına rağmen son yıllarda çok dilli konuşucuların artması sebebiyle kültürlerarası edimibilim gibi bir inceleme alanının varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bir arada iletişim kurmak için kültürlerarası edimibilim de, karşılaştırmalı edimibilimden farklı olarak gerçek iletişimdeki sistemlere veya genellemelere çok daha az önem verilmektedir. Bu yüzden "kültür içi (intrakültürel)" iletişimin tersine kültürlerarası iletişimde 3 basamak dikkat çekicidir.

1. İncelemeler, farklı anadillerine sahip katılımcılar üzerinden yapılmaktadır. (İncelemelerde konuşma problemleri üzerinde çok durulmamaktadır.)
2. Konuşma alışkanlıkları kişiden kişiye hatta iletişim sırasındaki ortağa (partnere) göre değişmektedir. Böylece kültürden kültüre farklılıklar gözlenmekte ve bazı diller nazik, bazıları direkt vs. gibi gösterilmektedir.
3. Partnerler arasındaki ortak noktalar da birbirinden farklıdır.

(Ehrhardt-Heringer,2011:132)

Çalışmalara bakıldığında edimibilimsel ilgi genellikle yukarıda verilen basamaklar üzerine kurulmaktadır. Aslında asıl amaç edimsel çerçevede tek dil bilen konuşucuların kültürlerarası ortamlara nasıl uyum sağladıklarını göstermektir. Bunu incelerken dil sistemindeki farklılıklar veya ikinci dil edinimindeki yanlışlıklar değil de farklı dil ve kültür geçmişine sahip iletişim ortaklarının yani konuşucuların bir arada nasıl anlaştıklarını ortaya çıkarmak ön plana çıkmaktadır.

Kültürel edimibilimin temel sorusu "konuşucuların/katılımcıların belli bir ortak geçmiş bilgisine (ya da kısmi), ortak ikna veya ortak kültür özelliklerine sahip olmadıkları halde nasıl iletişime geçebildikleridir". Bu sorunun daha iyi açıklanması için bir örnek vermek yerinde olacaktır:

Örneğin:

- 1) **Alman:** Ahmet bugün benim canımı sıktı.
Türk: Ne yaptı?
Alman: Benimle Almanca konusunda yarışmak istedi?
Türk: Yarışmak mı? "Aşık atmak" istedi demek istedin herhalde?
Alman: Hıh, onu demek istedim.
- 2) **Hollandalı:** What do you know about Kemal's mother?
Türk: His mother was a house woman.
Every job used to come from her hand. In making food there was no one on top of her.
Hollandalı: You mean she was a good cook?
Türk: Yes Yes...

(Kecskés, 2016:58)

İlk örnekte deyim anlamının tam olarak bilinmemesinden kaynaklanan bir edimsel ifade söz konusudur. İkinci örnekte ise kültürel olarak Türkçe düşünüp bunu İngilizceye aktarma direkt göze çarpmaktadır. "Every job used to come from her hand" gibi bir ifade Türkçede "her iş elinden gelir" gibi bir yapının çevirisidir. Hâlbuki bunun için İngilizcede "good cook" yapıcı mevcuttur. Görüldüğü gibi dil öğreniminde kültürel yapının kazanılması ilk sıralarda yerini almaktadır. Bu görevi üstlenen kültürlerarası edimbilim günümüzde birkaç çalışma ile sınırlı kalmıştır.

Çalışmalara bakıldığında özellikle bilimsel çalışmalar da "nezaket" konusu on beş yılı aşkın süredir en verimli araştırma alanlarından birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Edimbilimin temel konu başlıklarından olan söylem kuramı (Austin), sezdirim ve işbirliği ilkesi (Grice) ve incelik kuramından oluşan bu başlıklardan sonuncusu yani incelik kuramı kültürlerarası iletişim için bu tür araştırma alanlarının temelini oluşturmaktadır.

İncelik kuramı, sınıfsal ve kültürel boyutlu tavır ve davranışlardaki inceliği görselleştirmeye çalışmaktadır. Kuram, iletişim esnasında kişilerin birbirlerinin olumlu kişisel imajlarına zarar vermeyecek ve utandırmayacak çeşitli söylemlerde bulunmalarını açıklamaya çalışmaktadır. Edimbilimsel açıdan incelik kuramında üzerinde durulan "nezaket" konusu ise Brown ve Levinson'un (1987) çalışmasıyla belirleyici hale gelmiştir. Brown ve Levinson'a göre sosyal iletişim sırasında konuşucular birbirlerinin olumlu toplumsal "yüz"lerini korumaya çalışmaktadırlar. Kişiler toplumsal ve bireysel yüze sahip oldukları için "yüz" bir kişinin kendisi için talep ettiği kamusal imaj anlamına gelmektedir. "Yüz" sözcüğünün bu anlamdaki önemini belirten ifadeler de rastlamak mümkündür. Örneğin Türkçe "yüz yüzden utanır, yüz yüze kalmak, yüzü kızarmak, yüzünden okumak vs." gibi ifadeler "yüz" kavramının toplumsal ve bireysel açıdan önemini açıkça vurgulamaktadır. Brown ve Levinson (1987) iletişim sırasında tehdit edici yani olumsuz veya koruyucu yani olumlu yüz olarak ifade edilen iki farklı hareketten bahsetmektedirler. Olumlu yüz, itibarlı, kabul gören bir şahsiyet izlenimi oluşturma çabasını ifade ederken olumsuz yüz, tutum ve davranışlarda otonom olma ve kendi sınırlarını muhafaza etme gayretini tanımlamaktadır. Açıklandığı gibi söylem odaklı bu kuram, edimbilimsel açıdan kişilerarası dil işlevinin ifade edilme şekilleriyle ilgilenmektedir. Brown ve Levinson'un (1987: 68) bu yaklaşımına göre insanlar yüz yöntemi gereği karşılıklı olarak utandırmamak için 5 farklı yönetime başvurmuşlardır³.

- Dolaysız Dil Kullanımı: İletişim sırasında konuşucunun dolaysız ve net ifadeler tercih etmesi. Örneğin "Pencereyi aç".
- Olumlu Yüze Yatırım Yapma: Sıcakkanlı ve beğeni duygularının ifade edilerek kabul görme isteğini artırma. Örneğin "Zili çalabilir misin güzelim?".
- Olumsuz Yüze Yatırım Yapma: Karşı tarafın özerkliğini ve kendi sınırlarını oluşturma gayretini içerir. Örneğin "Kusura bakmayın zamanınızı alıyorum ama postanenin nerede olduğunu gösterebilir misiniz?".
- Dolaylı Dil Kullanımı: Örneğin yağmur yağarken "Ne kadar güzel hava" demek ya da hoşnut olunmayan bir ortamda "tencere tava hepsi bir hava" ifadesini kullanmak.
- Hiçbir Eylemde bulunmama: İletişime girmemek.

Bu şekilde farklı söylem stratejileri ortaya çıkarılarak kişilerarası dil işlevinin ifade edilme şekilleri incelenmektedir.

Brown ve Levinson'a göre "nezaket" tehdit edici yüz ifadesinden kaçınılması için kullanılan bir eylemdir. Bu konuda kültürel olarak sadece anadil değil diğer dillerde de farklı kapsamların olduğundan da söz etmek mümkündür. Örneğin "Sen ve Siz" zamirleri kültürel olarak farklı şekillerde belirleyici özellikler içermektedir.

- Bu şahane elbiseyi bana sen almıştım, kardeşim.

tümcesinde "sen" yerine "siz" kullanımı daha nazik bir anlatım içerir ancak içtenlik ve samimiyet ortadan kalkar. Samimiyetin hâkim olduğu tümcelerde "sen" yerine "siz" kullanmak ifadeye yapmacıklık katabilir. Bu tür kullanımlar kültürlerarası edimbilimin inceleme alanına girerek kültürel faktörler irdelenmektedir. Konuya açıklık getirmek adına örneğin "sen" ifadesi Türkçede nasıl kullanılmaktadır ve dolaysız dil kullanımı içeren "yardım" ifadesi kaç farklı şekilde kullanılabilir?

- A ve B "sen" zamirini ne zaman kullanır?
 - A, B'ye "sen" diye hitap ederse,
 - A ve B bir ailenin üyesiyse,

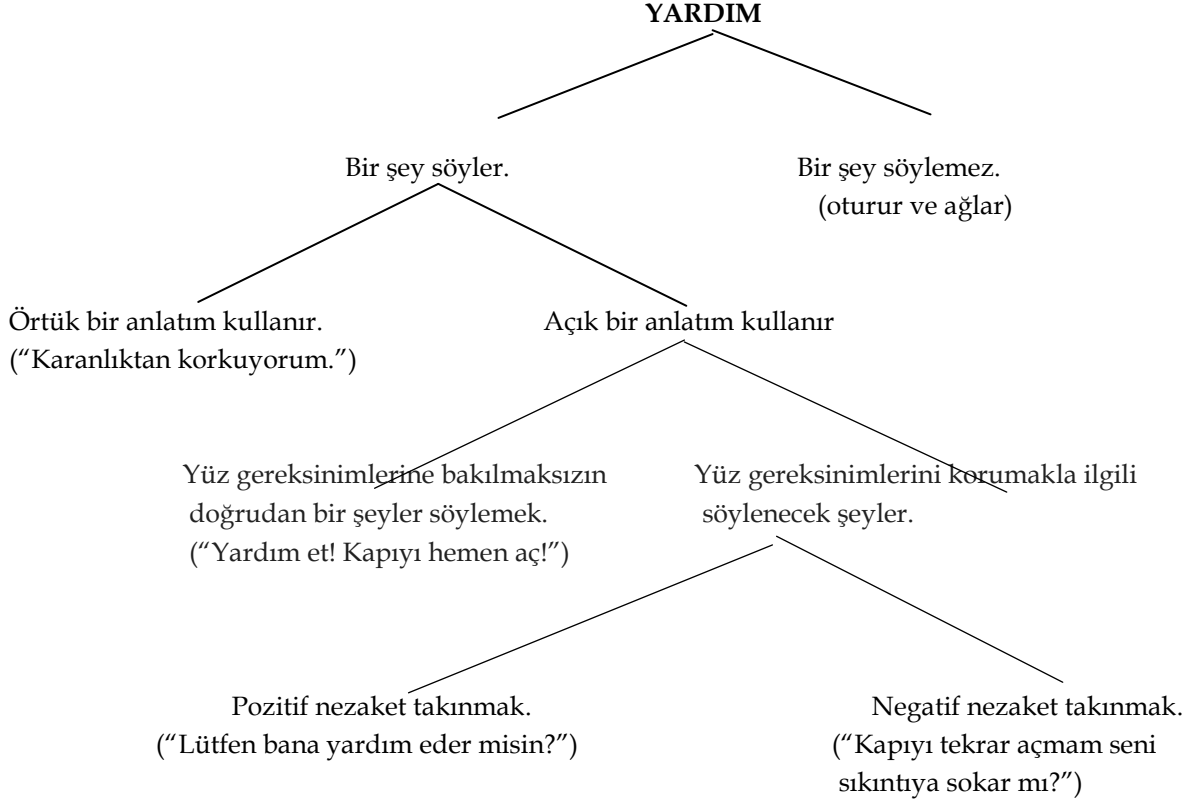
³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kansu-Yetkiner, 2009: 23-24.

- A ve B arkadaşsa,
- A ve B öğrenciyse,
- B Tanrı ise,

- A yetişkin B bir çocuk veya 16 yaşlarında genç ise vs. gibi ifadelerde "sen" kullanılmaktadır.

B) A, B'den nasıl yardım ister? (Akşamüstü geç vakitlerde A işyerinde çalışırken elektrikler kesilir. B'de, A'yı fark etmeyerek yanlışlıkla kapıyı kilitleyip gitmek üzeredir.)

İncelik konusundaki değerlendirmeler alıcı ve dinleyici rolüne açıklık getirmeye çalışmaktadır. Kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesi ve korunması aşamasında dilin nasıl kullanıldığını ortaya koyan bu kuramda kültürlerarası farklılıkların gösterilmesi kaçınılmazdır. Farklı kültürlerle özgü özellikler dil edincileri tarafından bazen (eğer kültürel özellikler tam olarak bilinmiyorsa) yanlış anlamalara ve farklı yorumlamalara yol açmaktadır. Türkiye'ye okumak için gelen bir yabancıнын, para kazanmak için garsonluk yaparken;

Yabancı: Bir bardak çay daha ister misiniz?

Türk: Seni durduran yok!

Yabancı: Beni durdurmak mı istediniz?

Türk: Getir şu çayı.

gibi nezaket içermeyen iletişimin ve farklı iletişim türlerinin kültürel özellikleri kültürlerarası edim bilim alanıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Böylece diller arasındaki sistematik farklılıklardaki dil kullanımının bazı yönlerini açıklamaya çalışan karşılaştırmalı edim bilimden farklı olarak kültürlerarası edim bilim ortak bir dilde iletişim kuran, farklı anadillere sahip konuşanlar arasındaki mevcut iletişim süreçleri ve özellikleri üzerine odaklanmaktadır. Kültürlerarası durumların açıklanması açısından farklı ifade şekillerinin tespiti bir nevi mihenk taşı görevi üstlenmektedir. Bu tür kullanımlar bir dildeki kültürel değerler, sosyal beklentiler ve konuşma davranışlarını yansıttığından konuşmacıların edimsel yeterliliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bunlar da farklı dil konuşucularının değişik konuların ifadesi için farklı tercihlere sahip olduğunun bir göstergesini yansıtmaktadır.

a) (Avusturya'daki bir otelin tabelası)

Not to perambulate the corridors in the hours of repose in the boots of descension.

b) Anlaşılır şekli;

Don't walk in the halls in ski boots at night.

(Kecskés, 2016:58)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bazı ifadeler dilden dile farklılık göstermektedir. Tabeladaki yazının dil bilgisi açısından doğru olması İngilizce bilenler açısından bir şey ifade etmemektedir. Çünkü a seçeneğindeki değil de b seçeneğindeki ifade İngilizlere özgü bir kullanımdır. Dil edinimi, yalnızca bir dilin gramerini ve sözcüklerini değil de belirli bir dil topluluğundaki sosyalleşmenin derecesi ve kültürünü bilmeyi gerektirdiği için dillerdeki söylemler, anadili olmayan kişiler için bir sorun teşkil etmektedir. Bu da dillerin söylem şekillerinin yalnızca ilgili dil topluluğunda yeterli sosyal ve kültürel deneyim toplamakla öğrenilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Edimsel aktarımın açığa çıkarılması, ortak dil edinimi ve kültürlerarası edim konusunun sınırları açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında kültürlerarası edimbilim terimi genellikle bir dil ve kültürden diğer dil ve kültüre bilgi aktarmaya atıfta bulunmaktadır.

Kültürlerarası edimbilim çalışmaları, anadilini konuşmayanların kültürlerarası etkileşimde, iletişim dilinin tercihlerine hangi ölçülerde bağlı oldukları ve dillerdeki bazı söylemlerin ve kalıplaşmış yapıların kültürlerarası durumlar için "tek dilli" durumlarla aynı avantajlara sahip olup olmadığı sorusunu ortaya çıkarmaktadır (Finkbeiner, 2015: 140). Bu çerçevede, kültürlerarası iletişim kurmak isteyen konuşucuların ortak dil için belirlenmiş dil kalıplarına ne kadar vâkıf oldukları ve bazı yapıların bilinmesinin kültürlerarası iletişim için ne kadar avantaj sağladığı sorusunu da ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu konuya ilişkin Türkçe üzerine yapılmış farklı çalışmalarda⁴ çeşitli söylemler ve bu söylemlerde dikkat çeken kullanımları değerlendirme ve açıklama çalışmalarının yanı sıra yurtdışındaki Kecskés'in (2007) çalışması ilgi çekicidir. Çalışma, anadili İngilizce olmayanların bu dili öğrenirken ortak dil olarak İngilizce söylemleri ve deyimleri ne kadar kullandıklarını incelemiştir. Anadilleri İspanyolca, Cince, Lehçe, Portekizce, Çekçe, Telugu⁵, Korece ve Rusça olan 13 yetişkinin kendiliğinden gelişen İngilizce konuşmaları bu çalışmada analiz edilmiştir. Katılımcılar, orta düzey İngilizceye sahip 6 aydır Amerika'da yaşayan kişilerdir. İki gruba ayrılan katılımcılar ikamet etmek, iş, yerel alışkanlıkların yanı sıra örf, adet konusunda 30 dakikalık görüşmeye tabi tutulmuştur. Görüşme sonrası toplam 13.726 sözcüğün kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırmanın amacı, katılımcıların kalıp ifadeleri nasıl kullandıklarını, hangi söylemleri tercih ettiklerini ve katılımcıların biçimsel ifadeleri kullanırken yenilerini nasıl oluşturduklarını araştırmaktır.

Çalışmanın sonucunda biçimsel ifadelerin % 7,6'sının yani 1.040'ının deyimlerden oluştuğu ortaya çıkarılmıştır. Kecskés, konuşulan dilin anadili olmaması sebebiyle ortak dil kullanımında (örneğin İngilizce) belli dil kalıplarının az kullanıldığını göstermeye çalışarak "going to, have to" gibi dil bilgisel, "after a while, for the time being" anlam bilimsel, "worried about, take care of" fiiller, "you know, that's why" konuşma biçimleri, "How are you?- Have a nice day!" ortama bağlı ifadeler, "give me a ride, that makes sense" deyimlerin çok kullanıldığını göstermiştir.

İlgili sonuçların yanı sıra ilginç bir diğer sonuç da katılımcıların yeni söylemler yaratarak bu ifadeleri kültürlerarasılığın geçici bir parçası haline getirmeleridir. "Native American" ifadesini "native speaker of American English" yerine kullanılması bu konuya özgü güzel bir örnektir. Bu ifade aslında kullanıma göre yanlıştır çünkü İngilizcede "native American" ifadesi "yerli Amerikalılar" anlamına gelmektedir (Finkbeiner, 2015: 143). Kültürlerarası iletişim sırasında bu ifade başarılı bir şekilde biraz önce aktarılan "native speaker of American English (anadili Amerikan İngilizcesi olan)" anlamında kullanılmış ve simgesel bir anlam ifade ettiği için diğer katılımcılar tarafından da tekrar edilerek "kültürlerarasılığın" bir parçası haline getirilmiştir. Bunun sonucunda anadillerini konuşmayan katılımcıların bulunduğu ortak bir dil kullanımında, özgün dil kurallarının her zaman birbirine eşdeğer olarak kullanılmadığı sonucu açıkça ortaya çıkarılmıştır.

4.0 SONUÇ

Yaşadığımız dünya üzerinde zaman zaman farklı anadilleri olan insanlarla tanışmakta veya başka diller öğrenmek için çaba sarf etmekteyiz. Alıştığımız hususların dışında o dile ait birçok olayla ve davranışla karşılaştığımız da düşünebilen ve düşündüğünü söze dökülebilen bir varlık olarak hem başkalarına etki etmekte hem de etkilenmekteyiz. İletişim esnasında anlamların farkına varmak için ilgili dilin bağlamdaki özel ve yerel bilgilerinin kullanılması sayesinde edimsel özelliklerin farkına varılmaktadır.

Dilsel iletişim durumlarında neler olup bittiği, dilin belirli bir bağlam içinde nasıl kullanıldığı ve dil kullanım ilkelerini inceleyen edim bilim (pragmatics) aracılığıyla artık araştırmacılar konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu incelemenin yanı sıra kişilerin birbirlerini nasıl etkilediklerini araştırmaktadır. Bir sosyal varlık olarak insanların yaşamış oldukları olaylar, edinmiş oldukları bilgiler

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. (Zeyrek, 2001: 43-73), (Alagözlü, Şahin, 2010: 12-36).

⁵ Telugu dili veya Teluguca, Dravid dil ailesine bağlı, Hindistan'ın Andhra Pradesh bölgesinde ve Yanam yöresinde anadil olarak kullanılan, Andhra Pradesh eyaletinin resmi dilidir.

sayesinde kültürünü ve dilini oluşturması ve bu özellikleri dil aracılığıyla söze dökmesinin farklılıklar göstermesi daha doğrusu “söylemek istediğimiz ile aslında ne dediğiniz arasındaki fark” dil-kültür etkileşimi içinde karşılaştırmalı ve kültürlerarası edimibilim adında çalışmaların oluşmasını sağlamıştır.

Karşılaştırmalı edimibilim farklı dillerdeki konuşucu hareketlerinin edimsel kategorilerdeki belli söylemlerin gerçekleşmesini sağlayan benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışarak kuramsal ve dil öğretimi bağlamında karşılaştırmalar yapma üzerinde durmaktadır⁶. Böylece diller arasındaki sistematik farklılıklardaki dil kullanımının bazı yönlerini açıklamaya çalışan karşılaştırmalı edimibilim dilsel ifadeler, dilsel içerik, dil sistemi, dil kullanımı, tümceler ve metin düzeyinin önemini de ön plana çıkarmaktadır. Bu sayede tüm doğal dillerdeki dil kaynaklarının karşılaştırılması, dilbilimsel tipolojinin yapılması, bölgesel grupların, sosyal grupların ve bireysel dil kullanımlarının karşılaştırılması amaçlanmakta ve konuşmanın ortama ve bağlama göre farklılık gösterebileceği göz ardı edilmemektedir.

Kültürlerarası edimibilim ise farklı anadile sahip konuşucuların, ortak bir dilde (örneğin Almanca, İngilizce vs.) iletişim kurabilmeleri için gerekli olan kültürlerarası “dilsel ve kültürel anlaşma süreçlerini” ortaya çıkarmaya çalışarak ortak bir dilde iletişim kuran, farklı anadillere sahip konuşanlar arasındaki mevcut iletişim süreçleri ve özellikleri üzerine odaklanmaktadır. Temel soru, “konuşucuların/katılımcıların belli bir ortak geçmiş bilgisine (ya da kısmi), ortak ikna veya ortak kültür özelliklerine sahip olmadıkları halde nasıl iletişime geçebildiklerini” açıklamaktır. Bu tür çalışmalarla anadilini konuşmayanların kültürlerarası etkileşimde, iletişim dilinin tercihlerine hangi ölçülerde bağlı oldukları ve dillerdeki bazı söylemlerin ve kalıplaşmış yapıların kültürlerarası durumlar için anadili konuşanlara oranla aynı şekilde kullanılıp kullanılmadığını ortaya çıkarmaktır. Farklı anadile sahip insanların başka dillere ait özellikleri ve yapıları kendi dillerinin sözcükleri boyutunda algılaması ve çözümlemesi gerçeğinden yola çıkarak farklı dil topluluklarının, kişilerarası ve kültürlerarası etkileşim de dil yapısı ve kurallarına ilişkin olarak bazı benzerlikleri ve farklılıkları beraberinde getirdikleri gözden kaçırılmamalıdır. Bu özellikler de edimibilimin bu alanında incelenerek açıklanmaya çalışılmaktadır.

Karşılaştırmalı ve kültürlerarası edimibilim aslında açık denizlerde gezinmeye zemin hazırlayan bir yapıya sahiptir. Eğer daha önce bu denizde deneyim kazanıp yüzmeye başladıysak yüzmeye devam edebilir eğer bu deneyime sahip değilsek kendimizi zor duruma sokabiliriz. Bunun sebebi de dillerin yalnız kültürü içinde barındıran ve kültürün oluşmasını sağlayan bir yapıya değil de aynı zamanda büyüğü çözülememiş bir cevher gibi hayatta nefes almamıza yardımcı olan farklı zenginliklere sahip olması ve oluşmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALAGÖZLÜ, Nuray; Şahin, Sevgi (2010). “Siyasi Söylemde Güç Ve Edimsel Dil Kullanım Biçimleri”, *Türkobilig: Türkoloji Araştırmaları*, (20), s. 12-36, Ankara.
- ALİM-JANOVA, Gauhar Muktaşevna (2016). *Karşılaştırmalı Kültürdilbilim, Dil-Kültür-İnsan*, (Çev.)Sevhan Uçar, Şekip Aktay, Ankara: Gazi Kitabevi.
- BROWN, Penelope; Levinson, Stephan C. (1987). *Politeness, Some Universals in Language Usege*, Cambridge: Cambridge University Press.
- COHEN, Andrew D.; Olshtain, Elite (1993). “The Production Of Speech Acts By Efl Learners”, *Tesol Quarterly*, 27(1), 33-56.
- DASH, Peter (2004). “Cross-Cultural Pragmatic Failure, A Definitional Analysis with Implications From Classroom Teaching”, *Asian EFL Journal*, 6(3), 1-17.
- EHRHARDT, Claus; Heringer, Hans Jürgen (2011). *Pragmatik*, Paderborn: Wilhelm Fink Verlag.
- FINKBEİNER, Rita (2015). *Einführung in die Pragmatik*, Darmstadt: WBG.
- FREYER, Walter; Pompl, Wilhelm (2000). “Schlüsselkompetenzen für das internationale Tourismus-Management”, (yay.) *Silke Landgrebe, Internationaler Tourismus*, München/Wien 2002, S. 114 - 130.
- KECSKÉS, István (2013). *Intercultural Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press.
- (2016). *Bilingual Pragmatic Competence*, (Editörler) Monika Reif, Justyna A. Robinson, *Cognitive Perspectives on Bilingualism*, Boston/Berlin: Walter de Gruyter.
- (2007). “Formulaic language in English lingua franca”, (Editörler) István Kecskés, Laurence R. Horn, *Explorations in Pragmatics: Linguistic, cognitive and intercultural aspects*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 191-219.
- KANSU-YETKİNER, Neslihan (2009). *Çeviribilim Edimibilim İlişkisi Üzerine*, İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- LADO, Robert (1957). *Linguistics Across Culture*, Michigan: University of Michigan Press.
- MOTSCH, Wolfgang; Viehweger, Dieter (1991). “Illokutionsstruktur als Komponente einer modularen Textanalyse”, (Yay.) Klaus Brinker, *Aspekte der Textlinguistik (= Germanistische Linguistik 106/107)*, Hildesheim/Zürich/New York: Olms.
- THOMAS, Jenny (1983). “Cross-Cultural Pragmatic Failure”, *Applied Linguistics*, 4(2), 91-112.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- WIERZBICKA, Anna (1991). *Cross-Cultural Pragmatics, The Semantics of Human Interaction*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- ZEYREK, Deniz (2001). “Politeness in Turkish and Its Linguistic Manifestations: A Social-cultural Perspective”, (Editörler) Bayraktaroğlu, Arın ve Sifianou, Maria, *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

⁶ Ancak bunu yaparken “yabancı dil öğretimi” ile “yabancı dille öğretimin” birbirine karıştırılmaması gerekir.